

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 4 Sayı/Issue: 3 Özel Sayı Yıl/Year: 2020
(Aralık / December)

Kur'ân'da İlâhî Sınama ve Sabır
Divine Testing and Patience in the Qur'an

Mukadder Arif YÜKSEL

Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
Tefsir Anabilim Dalı

Doctor Lecturer, Ardahan University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences,
Department of Tafsir
Ardahan, Turkey

mukadderarifyuksel@ardahan.edu.tr

<https://orcid.org/0000000349624212>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliř Tarihi/Date Received: 29/08/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 28/10/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 20/12/2020

Atıf / Citation: Yüksel, Mukadder Arif. “Kur'ân'da İlâhî Sınama ve Sabır”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 Özel Sayı (Aralık / December 2020), 121-143.
<https://doi.org/10.31121/tader.787720>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Copyright © Published by The Journal of Tafsir Studies

Sakarya/Turkey

Bütün hakları saklıdır/All rights reserved.

Öz

Dünya hayatında zaman zaman, hayatı zorlaştıran, insanların mutsuz olmasına ve maddi zarara yol açan, hatta ölümlerle sonuçlanan ve beşer gücü ile kontrol edilemeyen büyük toplumsal olaylar yaşanmaktadır. Türkçe’de belâ ve musibet olarak adlandırılan büyük toplumsal olaylarla ilgili insanların ortaya koydukları yaklaşımları ve tepkileri, sahip oldukları inanç ve dünya görüşüne göre şekillenir. Kur’ani öğretilere göre hayatın baştan sona bir sınav olduğunu bilen müslümanlar toplumsal olayları sabırla karşılarlar ve mevcut durumdan en az zararla çıkmak için bir takım tedbirler geliştirirler. 2020 yılında bütün dünyada etkili olan pandemiyi (Covid-19) kimileri komplo teorileriyle açıklarken müslümanlar bunu ilahi bir sınama ve ilahi kudretin karşısında kulun aciz kalması şeklinde yorumlamışlardır. Türkçe’de belâ kelimesi büyük sıkıntı anlamında, fitne kelimesi ise genellikle toplumsal kargaşa anlamında kullanılmaktadır. Sabır denilince de sıkıntı karşısında pasif bekleyiş anlaşılabilir. Biz bu makalede, hem insanların büyük toplumsal olaylar karşısında almaları gereken tavrın ne olması gerektiğini, hem de bu olaylarla ilgili Kur’an’ın anahtar kavramları olan belâ, fitne ve sabırın etimolojik ve semantik anlamlarını Kur’an ve tefsir kaynakları bağlamında açıklığa kavuşturmayı amaçladık. Yaptığımız araştırma, inceleme ve tahliller sonucunda Kur’an’da belâ ve fitne kelimelerinin büyük olay, kargaşa anlamlarının yanı sıra daha çok, ilâhî sınama ve deneme anlamlarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre Allah bazılarını çok, bazılarını da az nimet vererek kullarını sınamaktadır. Aile fertleri, komşular, akrabalar ve iş arkadaşları bir biri için bir sınav vesilesidir. Geçici veya kronik hastalıklar, salgın hastalıklar, bedensel veya ruhsal engellilik durumu, yaşlılık ve beklenmedik ölümler de herkesin karşılaşılabileceği ağır sınavlardır. Bu çalışma ile ilâhî sınavın ve sabırın mahiyetini biraz daha vuzuha kavuşturmayı umuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Dünya hayatı, İlâhî sınama, Belâ, Fitne, Sabır.

Abstract

In the life of the world, from time to time, great social events take place that make life difficult, cause people to be unhappy and cause material damage, even result in death and cannot be controlled by human power. People's attitudes and reactions to major social events, which are called calamity and misfortune in Turkish, are shaped according to their beliefs and worldview. Muslims, who know that life is a test from beginning to end according to the Qur’anic doctrine, patiently meet social events and develop some measures to get out of the current situation with the least damage. While some explained the pandemic (Covid-19), which was effective all over the world in 2020, with conspiracy theories, Muslims interpreted it as a divine test and the incapacity of the servant in the face of divine power. In Turkish, the word belâ is used to mean great distress, and the word fitna is generally used to mean social turmoil. When patience is mentioned, it is understood passive waiting in the face of adversity. In this article, we aimed to clarify both what should be the attitude people should take in the face of major social events, and the etymological and semantic meanings of belâ, fitna and sabır, which are the key concepts of the Quran regarding these events, in the context of the Qur’an and its tafsir sources. As a result of our research, examination and analysis, it is understood that in the Qur’an, the words belâ and fitna are used in the meanings of great event and chaos, as well as divine tests and trials. Accordingly, Allah is testing His servants by giving some bounties too much and others less. Family members, neighbors, relatives and colleagues are a test occasion for each other. Temporary or chronic diseases, epidemic diseases, physical or mental disability, old age and unexpected deaths are among the severe tests that everyone can face. We hope that with this study we will have clarified a little more the nature of divine testing and patience.

Keywords: Tafsir, World life, Divine test, Balah, Fitna, Patience.

Giriş

İlâhî sınama ile ilgili Kur’an’da, *m-b-n* (محن) *imtihan*,¹ *b-l-v* (بلا) *belâ*² ve *f-t-n* (فتن) *fitne*³ kelimeleri kullanılmakta ve her biri sınavın hem olumlu hem de olumsuz yönlerini ifade etmektedir.

¹ Bk. el-Hucurât 49/3; el-Mümtehhine 60/10.

² Bk. el-Bakara 2/49, 124, 155; Âl-i İmrân 3/186; el-Mâide 5/48, 94; el-En’âm 6/165; el-A’râf 7/168; Hûd 11/7; el-Enbiyâ 21/35; ed-Duhân 44/33; Muhammed 47/4, 31; el-Kalem, 68/17; el-Fecr 89/15, 16.

³ Bk. el-Bakara 2/102; el-En’âm 6/53; el-Enfâl 8/28; Tâhâ 20/40, 85, 131; el-Enbiyâ 21/35; el-Ankebût 29/2-3; et-

Dünyada beşer hayatı, başlı başına bir sınavdır. İnsan doğumundan ölümüne kadar farklı şekillerde sınavlardan geçmektedir.⁴ İnsan, yaratıldıktan sonra kendi haline bırakılmamış, Allah tarafından çeşitli sınavlara tabi tutulmuştur.⁵ İnsanın yaşadığı her olay bir sınavdır ve bu sınav sonucu, bireyin kendi inisiyatifine göre değer kazanmaktadır. Sınavlarda başarıya ulaşmanın temel ve değişmez şartı, usulüne uygun bir şekilde çalışmak ve sınav süreci tamamlanıncaya kadar sabır ve metaneti korumaktır. Sınavın mahiyeti ve kapsamı kişinin yaşına, ailevî ve sosyal konumuna, maddi durumuna, içinde yaşadığı toplumun konjonktürel durumuna, coğrafi ve iklimsel şartlara göre farklılık arz etmektedir. Bir sınavın sonucu yeni bir sınavın da başlangıcını oluşturmakta, aynı anda birkaç sınav da söz konusu olabilmekte ve yaşanmış sınavlar gelecek diğer sınavları doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir.

Hayattaki bazı sınavlar, insanın iradesi ve tercihinine göre bir seyir takip etmektedir. Sınavlar, kişinin niyetine ve işi yaparken takip ettiği doğru yöneme göre değer kazanmaktadır.⁶ Beklenmedik kaza, doğal afetler ve ölüm gibi insanın iradesi ve kontrolü dışında gelişen sınavlarda ise bireyin sabrı, metaneti ve samimiyeti ölçülmektedir.⁷ Hayat imtihanındaki başarı ya da başarısızlıklarda beşeri ilişkilerin de önemli bir payı vardır. Zira sosyal bir varlık olan insan, içinde yaşadığı toplumdan ve birlikte iş tuttuğu kimselerden her türlü etkilenmekte, o da çevresini etkilemektedir. Bu etkileşimler de sınavın sonucuna tesir etmektedir.

Günümüz insanı yaşadığı her olayı mantıkla açıklamaktadır. Bireysel ve toplumsal hayatı din dışı referanslarla açıklayan modernite, insanın kendisi hakkında tek karar mercinin akıl olduğunu söylemekte ve bütün beşeri faaliyetlere akıl düzleminde rasyonel bir açıklama getirmektedir. Modernitenin temel paradigması olan rasyonalite nesnel akıldan öznel akıla doğru bir yönelişin ifadesidir.⁸ Ancak İlâhî sınamayı göz ardı eden ve her olaya makul bir açıklama getiren rasyonalist yaklaşım metafizik olayları yorumlamada yetersiz kaldığı görülmektedir.

Günümüz Türkçe'sinde *belâ*, *fitne* ve *sabr* kelimeleri dar anlamda ve bir yönü ile kullanılmakta ve insanlar büyük toplumsal olayları yorumlarken bu kavramları dikkate almamaktadır. Kur'an'da bireysel ve toplumsal olayların değerlendirilmesinde anahtar kavramlar olarak yer alan *belâ*, *fitne* ve

Tegâbun 64/15; el-Cin 72/17; el-Burûc 85/10.

⁴ Bk. el-Mülk 76/2; el-İnsân 76/2.

⁵ Bk. el-Mü'minun 23/115; el-Ankebût 29/2, 3; el-Kıyâmet 75/36.

⁶ Bk. el-Mâide 5/94; Muhammed 47/31.

⁷ Bk. el-Bakara 2/155, 156; Âl-i İmrân 3/120, 186; el-Enbiyâ 21/35.

⁸ Mehmet Özey, *Sekülerleşme ve Din: Batı'da Sekülerleşme Teorileri ve Tartışmaları* (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2020), 102.

sabr kelimelerinin açıklığa kavuşturulması, korona virüsün ölümcül etkisini halen devam ettirdiği bu günlerde daha da anlamlı hale gelmiştir.

İnsanın doğal yapısında acelecilik vardır. Bu durum insanı çoğu zaman hataya sevk etmektedir. Bir irade eğitimi olan sabır ise toplumda çoğunlukla sıkıntıları pasif bir şekilde karşılamak ve katlanmak şeklinde anlaşılmaktadır. Aceleci tavırlarla meydana gelebilecek zararlar, ancak sabırla önlenebilir.

Yeryüzünün tabii faaliyetlerinden olan deprem, kuraklık, aşırı yağışın yol açtığı sel felaketi gibi doğal olaylar biraz da insanın tedbirsizliği sebebiyle afete dönüşmektedir. Salgın hastalıklar, başlangıçta insanların sağlıklı yaşam koşullarına uymamaları sonucu ortaya çıkmış olsa da bir noktadan sonra tedbirlerin de kifayetsiz kaldığı görülmektedir. 2019 yılının sonundan itibaren Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkan ve 2020 yılında bütün dünyada milyonlarca insanın rahatsızlanmasına, yüzbinlerce insanın ölümüne sebep olan ve Covid-19 olarak adlandırılan salgın hastalığı da konumuz bağlamında ilâhî bir sınaama ve tabii yasalara uyma yönünde ilâhî bir uyarı olarak görmek mümkündür. Tıp ve teknolojinin bütün gelişmişliğine rağmen, mikroskopla binlerce kez büyütüldüğünde ancak görülebilen bir virüs karşısında insanlık çaresiz kalmıştır. Bu virüs, hayata ibret nazarı ile bakan için aynı zamanda kevnî bir âyettir.

Salgın sebebiyle eve kapanma zorunluluğu, ailevî ilişkileri, akraba ve komşuluk ilişkilerini, hatta toplumsal ve uluslararası ilişkileri temelden etkilemiş, sosyal ve ekonomik hayatın durma noktasına gelmesi dolayısıyla büyük maddi kayıplar ve iflaslar yaşanmış, milyonlarca insan işini kaybederek maddi sıkıntı içine girmiştir. Küresel salgın sürecinde, hayatta karşılaşılan ve makalemizde ele alacağımız sınav türlerinin birçoğunun yaşandığı gözlemlenmiştir. Geçmişten günümüze yaşanan birçok ilâhî sınamada olduğu gibi bu sınamada da hayata ve olaylara yüzeysel bakanların, seküler düşünenlerin ve hayatın temel esprisinin imtihan olduğu gerçeğini göz ardı edenlerin, covid-19 sebebiyle yaşanan hastalık, ölüm, kısıtlama sebebiyle imkânlardan mahrumiyet, maddi kayıp vd. sınavları kaybettiklerini, buna karşın maruz kaldığı mahrumiyetleri, bir sınav olduğu gerçeğinden hareketle sabır, metanet ve tevekkülle karşılayanların kazananlardan olduklarını söylemek mümkündür.

Dünya hayatı biteviye devam etmez. Mevsimlerin değişmesi, atmosferin soğuyup ısınması gibi insan hayatı da konumu her ne olursa olsun bazen sıkıntılı bazen ferah, bazen sağlıklı bazen hasta, bazen huzurlu bazen huzursuz bir şekilde devam eder. Buna göre sadece sıkıntıları değil iyi hali de sınav olarak görmek gerekir. Çünkü Kur'ân'da insanın hayır ve şer ile imtihan edileceğini

haber verilmektedir: “Her canlı ölümü tadacaktır. Hayır ve şerle sizi deneriz. Sonunda bize döndürüleceksiniz.”⁹

Hayır, insan hayatını kolaylaştıran, güzelleştiren, kendini iyi hissetmesini sağlayan ve şükretmesine vesile olan ve insanın arzu ettiği sağlık, afiyet, lezzet, mutluluk, itibar gibi her türlü nimet, **şer** ise yoksulluk, kıtlık, hastalık, afet gibi hayatı zorlaştıran elem ve ıstırap veren halleri kapsar, kötülük ve fesat anlamlarını içerir.¹⁰ Hayırla olan sınavı şükürle, şer ile olan sınavı ise sabır ve tevekkülle kazanmak mümkündür. Bu çalışmamızda, Kur'an'da temas edilen ve hayatın her alanını kapsayan çeşitli sınav türlerini inceleyerek sınav-sabır ilişkisini ve sabrın insan gelişimine katkısını tespit etmeye çalışacağız. Yaptığımız bu çalışma ile ilâhî sınamanın ve sabrın mahiyetini biraz daha vuzuha kavuşturmayı umuyoruz.

1. İlâhî Sınama Bağlamında Kur'an'da Yer Alan Kelimeler

Kur'an-ı Kerimde ilâhî sınama en çok *belâ* (بلا) kelimesiyle ifade edilmekte,¹¹ *fitne* (فتن)¹² kelimesi de daha çok bu anlamda kullanılmaktadır. İmtihan kelimesi ise Kur'an'da iki yerde geçmektedir.¹³ Kur'an'da insanın karşılaştığı ve yaşadığı nimet veya külfet sayılabilecek her olay için *belâ* ve *fitne* kelimeleri kullanılmakta ve bu iki kelimelerin hem olumlu hem de olumsuz anlamlar içerdiği görülmektedir. Sabır (صبر) kelimesi de Kur'an'da ilâhî sınamayı başarı ile tamamlayacak bir davranış şekli olarak övülmektedir.

1.1 Belâ: *b-l-v* (بلو) fiil kökünden türeyen *belâ* ve *ibtîlâ* kelimeleri, sınamak, tecrübe etmek anlamına gelir. Allah'ın insanı hayır ve şer ile sınamasını ifade ederken bu fiil kullanılır.¹⁴ El-Bakara sûresi 49. âyette Firavn'un İsrailoğullarına yaptığı zulüm hakkında büyük *belâ* (*belâun azîm*) denilmekte, 155. âyette geçen *belâ* kelimesi insanın, cana ve mala gelen noksanlıkla imtihan edilmesini ifade etmekte, el-Enfâl sûresi 17. âyette ise *belâ* ile güzel bir imtihana (*belâen hasenâ*) işaret edilmektedir. *Belâ* kelimesi Kur'an'da çoğunlukla Allah'ın insanları denemek için verdiği maddî ve mânevî

⁹ el-Enbiyâ 21/35.

¹⁰ Fahreddin er-Râzî, *Mejâlibu'l-gâyb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1410/1990), 22/169; İbrahim Mustafa vd. *el-Mu'cemu'l-vesît* (İstanbul: Çağrı yayınları, 1989), “el-hayr,” 1/264, “eş-şer,” 1/478.

¹¹ Bk. el-Bakara 2/49, 124, 155; Âl-i İmrân 3/186; el-Mâide 5/48, 94; el-En'âm 6/165; el-A'râf 7/168; Hüd 11/7; el-Kehf 18/7; el-Enbiyâ 21/35; ed-Duhân 44/33; Muhammed 47/4, 31; el-Kalem 68/17; el-Fecr 89/15,16.

¹² Bk. el-Bakara 2/102; el-En'âm 6/53; el-Enfâl 8/28; Tâhâ 20/40, 85, 131; el-Enbiyâ 21/35; el-Furkân 25/20; el-Ankebût 29/2-3; et-Tegâbun 64/15; el-Cin 72/17; el-Burûc 85/10.

¹³ Bk. el-Hucurât 49/3; el-Mümtehine 60/10.

¹⁴ Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Su'ûdiyye: Vizâretu'l-Şu'ûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâfi'd-Da'aviyye ve'l-İrşâd, bs.), “Belâ”, 18/90.

sıkıntı ve külfeti ifade etmekle birlikte,¹⁵ huzur ve selâmet anlamına gelen âfiyet durumu için de kullanılmaktadır.¹⁶ Bazı âyetlerde ise *belâ* hayır ve şerri kapsayacak şekilde kullanılmıştır.¹⁷

el-Ahzâb sûresi 72. âyette insanın Allah'a karşı bir takım emirleri yerine getirme hususunda yükümlülük altına girdiği haber verilmektedir. Yükümlülük de birkaç yönden *belâ* olarak isimlendirilir. İlk olarak yükümlüğün yerine getirilmesi insana zor geldiği için buna *belâ* denilir. İkinci olarak yükümlüğün her biri aynı zamanda bir sınamadır. Son olarak Allah kullarını bazen şükretsizler diye bollukla, bazen de sabretsizler diye zorlukla sınar.¹⁸

Hayatta nimetler Allah'ın bir lütfu olmakla birlikte elde edilmesi bir bedel ödemeyi ve bazı külfetlere katlanmayı gerektirir. Sonunda büyük ödül olan hiçbir sınav süreci kolay geçmez. Sınavlar, inananla inanmayan, çalışanla çalışmayan, sabredenle isyan edeni ayırt eden bir turnusol işlevi görür. İnsanın gerçek şahsiyeti zor geçen sınav sonucunda ortaya çıkar. Bu yüzden “Altın ateşte, insan mihnette belli olur.” denilmiştir.

Kur'ân'da *belâ* kelimesiyle işaret edilen ilâhî sınama araçları şunlardır: Nimetlerle,¹⁹ nimetin elden çıkmasıyla,²⁰ kendi ameliyle,²¹ bazı emirlerle,²² yeryüzünün güzellikleriyle,²³ yakınlardan birinin vefatıyla,²⁴ düşmanla,²⁵ insanlardan birinin diğerine üstün oluşuyla,²⁶ insanlar birbirleriyle,²⁷ şeytanla,²⁸ mucizelerle²⁹ ve düşmanla sınama.³⁰

Allah seçkin kulları olan peygamberleri de çeşitli şekillerde sınamıştır. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem (a.s.) ve eşi Hz. Havva (a.s.), cennette yasak meyveden yememekle sınanmıştı. İlk sınavı kaybetmenin bedeli, cennet yurdundan çıkarılarak hayır ve şerrin cârî olduğu dünya yurdunda mecburi ikamete tabi tutulmak olmuştu.³¹ Onlar, ilâhî emri ihlal ile yapmış oldukları hatanın

¹⁵ Bk. el-Bakara 2/49, 155; Muhammed 47/4, 31; el-Kalem 68/17; el-Fecr 89/16.

¹⁶ Süleyman Uludağ, “Belâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/380.

¹⁷ Bk. Âl-i İmrân 3/186; el-A'râf 7/168; el-Enbiyâ 21/35.

¹⁸ Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân* (b.y.: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, ts.), “Belâ”, 78.

¹⁹ Bk. Âl-i İmrân 3/186; el-Mâide 5/48, 94; el-A'râf 7/168; en-Neml 27/40; el-Fecr 89/15.

²⁰ Bk. el-Bakara 2/155; el-A'râf 7/168; el-Kalem 68/17; el-Fecr 89/16.

²¹ Bk. Yûnus 10/30; Hûd 11/7; el-Kehf 18/7.

²² Bk. el-Bakara 2/124, 249; Muhammed 47/31.

²³ Bk. el-Kehf 18/7; Tâhâ 20/131.

²⁴ Bk. el-Bakara 2/155; Âl-i İmrân 3/186; el-Enbiyâ 21/35.

²⁵ Bk. Âl-i İmrân 3/152; el-Ahzâb 33/11; Muhammed 47/4.

²⁶ Bk. el-En'âm 6/165.

²⁷ Bk. en-Nahl 16/92; ed-Duhân 44/33.

²⁸ Bk. el-Hac 22/53.

²⁹ Bk. ed-Duhân 44/33.

³⁰ Bk. el-Bakara 2/49; Âl-i İmrân 3/186; Muhammed 47/4.

³¹ Bk. el-A'râf 7/22-25.

farkına vararak tövbe ile Allah katındaki saygın konumlarını koruma cihetine gitmişlerdir.³² Fakat bu olayın anlatıldığı âyetlerde Kur'an'daki sınav anlamını ifade eden *belâ*, *fitne* ve *imtihan* kelimeleri kullanılmamıştır.³³ Kur'an'da İbrahim (a.s.)'ın sınanması ve sınanmanın sonucu hakkında şöyle buyrulur: “Bir zamanlar Rabbi İbrahim’i bir takım kelimelerle (emirler) sınamdı, O da bunları yerine getirince Rabbi kendisine, seni insanlara önder yapacağım, dedi. İbrahim, ‘Ya Rabbi, neslîmden de önderler çıkar.’ deyince Allah, ‘Zalimlere abdim (sözüm) erişmez.’ buyurdu.”³⁴ İbrahim (a.s.), oğlu İsmail (a.s.)’ı kurban etme emriyle de sınanmıştı.³⁵ Süleyman (a.s.)’ın da Allah tarafından denendiğinin farkında olduğu anlaşılmaktadır. Süleyman (a.s.), melikenin tahtı kendisine getirilince “Bu Rabbimin lütfudur. Beni, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye deniyor.”³⁶ demiştir. Eyüp (a.s.) da, hastalıkla sınanmış, geçirdiği ağır rahatsızlık karşısındaki sabrı ise Allah tarafından övülmüştür.³⁷

Şeytan da, Hz. Âdem’e secde (saygı) etme emri ile sınanmış fakat o, kibri sebebiyle hatasında ısrar edince, sınavı ebediyen kaybetme bahtsızlığına gark olmuştu.³⁸ Kur'an’ın beyanına göre yeryüzünde insanlık tarihinin ilk sınavına Hz. Âdem’in oğulları tabi tutulmuştu ve onlardan biri (Kabil) sınavı kaybedenlerden olmuştu.³⁹

1.2. Fitne: (فتن) fiil kökünden mastar olan fitne kelimesine, sınama, ateşle sınama, azap, sapıklık, kargaşa tecrübe ve yakma anlamı verilmiştir. Altın ve gümüşün iyisini kötüsünden ayırmak için ateşe sokma işlemi için bu fiil kullanılmıştır.⁴⁰ Kelimenin sınama, tecrübe etme ve yakma anlamları da bu işlemde çıkarılmıştır. Bu kelime, altın ve gümüş gibi değerli madenleri, saflığını anlamak için ateşte eritmek anlamına gelen *f-t-n* kökünden türemiştir.⁴¹ Fitne kelimesine maddi ve manevi sıkıntı, üzüntü belâ ve felaketle imtihan etme anlamı da verilmektedir.⁴² Fitne, hem Allah’tan hem de kuldan gelen fillerdir. Musibet, öldürme ve eziyet etme gibi. Bu tür filler Allah’tan gelirse bir imtihandır ve bir hikmete mebnidir, insanlardan gelirse zulümdür.⁴³ Zor durumlara fitne denilmesi ve sınavların insanın kalitesini ortaya çıkarması, kelimenin sözlükteki anlamına uygun düşmektedir. İbn Manzûr (öl.711/1311), fitne kelimesini, insanın bir olay karşısında isyanını veya sabrını

³² Bk. el-A’râf 7/23.

³³ Bk. el-Bakara 2/35, 36; el-A’râf 7/19-22; Tâhâ 20/121.

³⁴ el-Bakara 2/124.

³⁵ Bk. es-Sâffât 37/102-106.

³⁶ en-Neml 27/40.

³⁷ Bk. el-Enbiyâ 21/83, 84; Sâd 38/41, 42, 44.

³⁸ Bk. el-A’râf 7/11-18.

³⁹ Bk. el-Mâide 5/27.

⁴⁰ İbn Manzûr, “ftn” 17/193; İbrahim Mustafa, “ftn” 1/673.

⁴¹ İbn Manzûr, “ftn” 17/193.

⁴² Mustafa Çağrırcı, “Fitne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/156.

⁴³ İsfahânî, “ftn”, 481.

ortaya koyan, sabredenlere Allah'ın mükâfatına nail olma imkânı veren bir imtihan, şeklinde açıklanmaktadır.⁴⁴

Kur'ân'da fitne kelimesiyle şu durumlara işaret edildiği görülmektedir: Nimetlerle,⁴⁵ mal ve evlatla,⁴⁶ nimetin kısılmasıyla,⁴⁷ Allah'ın dünyayı cazip kılmasıyla,⁴⁸ dünyevî sıkıntılarla,⁴⁹ hayır ve şer ile,⁵⁰ insanların birbiriyle,⁵¹ düşmanla,⁵² zalimlerin işkencesiyle,⁵³ şeytanın vesvesesiyle⁵⁴ ve fertlerin sabırlı olup olmadığının anlaşılması için sınaama.⁵⁵

Kur'ân'da şu konularda da fitne kelimesi kullanılmıştır: Musa (a.s.)'ın bebek iken sınaama konusu yapılması,⁵⁶ Musa (a.s.) kavminin sınaanması,⁵⁷ Firavn'un kavminin sınaanması,⁵⁸ inkâr edenlere sınaama konusu olma,⁵⁹ Süleyman (a.s.)'ın sınaanması,⁶⁰ Hârût ve Mârût'un sınaanması,⁶¹ cehennem azabı,⁶² yoldan çıkma ve isyan hâli,⁶³ mazeret ve çâre,⁶⁴ zulüm ve her türlü kötülük,⁶⁵ kaos/kargaşa⁶⁶ ve Şeytan'ın aldatması.⁶⁷

Fitne kelimesi Türk diline girdikten sonra, karışıklık, kargaşa,⁶⁸ azdırma, fesat, baştan çıkarma, ara bozma, afet, ihtilaf, musîbet, belâ, cânilik, dinsizlik anlamlarını kazanmıştır.⁶⁹ Fitne kelimesinin Türkçe'de daha çok bu anlamıyla yer almasında *"Fitne, adam öldürmekten daha büyük (bir günah)tır."*⁷⁰ meâlindeki âyet daha belirleyici olduğu söylenebilir. el-Bakara 191. âyette ve et-Tevbe 47 ve 48 âyetlerde geçen fitne kelimelerinin Türkçe'de de kullanılan toplumsal kaos ve iç savaş

⁴⁴ İbn Manzûr, "ftn"

⁴⁵ Bk. el-En'âm 6/53; el-Enfâl 8/28; et-Tegâbun 65/15.

⁴⁶ Bk. el-Enfâl 8/28; et-Tegâbun 65/15.

⁴⁷ Bk. el-Cin 72/17.

⁴⁸ Bk. Tâhâ 20/131.

⁴⁹ Bk. el-Mâide 5/71; et-Tevbe 9/126; el-Hac 22/11.

⁵⁰ Bk. el-Enbiyâ 21/35; el-Ankebût 29/2-3; ez-Zümer 39/49.

⁵¹ Bk. Tâhâ 20/131.

⁵² Bk. el-Ahzâb 33/11.

⁵³ Bk. Yûnus 10/83; el-Burûc 85/10.

⁵⁴ Bk. el-Hac 22/53.

⁵⁵ Bk. el-Furkân 25/20.

⁵⁶ Bk. Tâhâ 20/40.

⁵⁷ Bk. el-A'râf 7/155; Tâhâ 20/85, 90.

⁵⁸ Bk. ed-Duhân 44/17.

⁵⁹ el-Mümtehine 60/5.

⁶⁰ Bk. Sâd 38/34.

⁶¹ Bk. el-Bakara 2/102.

⁶² Bk. el-Enfâl 8/25; ez-Zâriyât 51/13, 14; el-Hadîd 57/14.

⁶³ Bk. en-Nisâ 4/91; el-Mâide 5/41, 49; et-Tevbe 9/49, el-İsrâ 17/73, es-Sâffât 37/162.

⁶⁴ Bk. el-En'âm 6/23.

⁶⁵ Bk. el-Bakara 2/193; en-Nisâ 4/101; el-Enfâl 8/39.

⁶⁶ Bk. el-Bakara 2/191, 217; Âl-i İmrân 3/7; et-Tevbe 9/47, 48.

⁶⁷ Bk. el-A'râf 7/27.

⁶⁸ Güncel Türkçe Sözlük, "Fitne", (Erişim 20 Haziran 2020).

⁶⁹ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006), "Fitne", 188.

⁷⁰ el-Bakara 2/217.

anlamlarına geldiği, fakat kelimenin çoğunlukla sınama anlamında kullanıldığı, bazen azap, ateş, sıkıntı ve musibet anlamlarında da kullanıldığı görülmektedir.

el-Hucurât sûresi 3. âyette Allah'ın mü'minlerin kalbini takva ile sınıdığı beyan edilirken ve el-Mümtehine sûresi 10. âyette müslüman topluluğa sığınan mü'minlerin sınava tabi tutulması emredilirken *ibtihan* kelimesi kullanılmıştır. el-Bakara 214. geçen *etâ* (başına bir şey gelmesi) ve Âl-i İmrân sûresi 142. âyette geçen *alime* (bilme, tespit etme) fillerinin de sınama anlamlarında kullanıldığı anlaşılmakta ve ümmetin topluca sınıdığı beyan edilmektedir. Buna göre Kur'an'da ilâhî sınamanın *belâ*, *fitne* ve *imtihan* kelimelerinden başka *etâ* ve *alime* kelimeleri ile de ifade edildiği anlaşılmaktadır.

1.3. Sabır: (صبر) Sabır; sözlükte bir kimseyi bir nesneden alıkoymak, darda tutmak, hapsedmek, bir musibetle karşılaştığında şikâyet etmemek anlamlara gelir.⁷¹

Râgıb el-İsfahânî (öl.502/1108) sabrı, nefsi, aklın ve şer'in gerekleri üzerinde tutmaktır, şeklinde açıklamaktadır.⁷² Kaynaklarda sabır, nefsi telaştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan koruma, nimet ile mihnet arasında fark gözetmeme ve Allah'tan başkasına şikâyetle bulunmama şeklinde tarif edilmiştir.⁷³

Sabır, Allah'ın yardımına da vesiledir. Zira Kur'an'da, "*Allah'tan sabır ve namaz ile yardım isteyin.*"⁷⁴ buyrulmaktadır. Mushaf tertibine göre sabır kelimesinin geçtiği bu ilk âyetlere erken dönemde bazı müfessirler, nefsi kontrol etmek, oruç ve hac gibi ibadetlerde karşılaşılan zorluğa katlanmak anlamlarını vermiş olsalar da,⁷⁵ Taberî (öl. 310/923)'den itibaren müfessirlerin çoğu bu anlamlara ilave olarak, nefse hâkim olmak, zorluğa mukavemet etmek ve sıkıntılı haller karşısında aktif bir tutum sergileyerek problemleri aşmaya çalışmak anlamlarını verdikleri dikkat çekmektedir.⁷⁶ Âl-i İmrân sûresi 200. âyet, sabrın faal eylem halini ve elde edilecek sonucu ifade etmesi bakımından dikkat çekicidir: "*Ey iman edenler, sabredin, düşmanla sabırda yarışın, daima hazırlıklı olun ve Allah'ta karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.*" Müfessirler, bu âyette geçen "sbr" kökenli iki kelimedenden

⁷¹ İsfahânî, "Sbr", 359; İbn Manzûr, "Sbr", 6/107; Âsım Efendi, *el-Kâmûs* (İstanbul: Matbaa Osmaniyye, 1225), "Sbr", 1/928.

⁷² İsfahânî, "Sbr", 359.

⁷³ Mustafa Çağrıncı, "Sabır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2008), 35/337.

⁷⁴ el-Bakara, 2/45, 153.

⁷⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiri Mukâtil b. Süleyman*, Thk. Abdullah Mahmud Şehate (Beirut: Müessesetu't-Târîhu'l-Arabî, 1423/2002), 1/102; Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Garibu'l-Kur'an*, Thk. Said el-Lihâm, (b.y.: Mektebe eş-Şâmile, ts.), 1/48; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001), 1/617.

⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 6/336; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmiu li abkâmi'l-Kur'an* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1988), 1/252, 253; Muhammed et-Tâhir b. Âşur, *et-Tabrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru'd-Tunusiyye 1984), 1/478; Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ts.), 1/340; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 1/157, 262.

(اصبرو) kelimesine, dini sorumlulukları yerine getirme hususunda sabır, (صابرو) kelimesine ise düşmana karşı mücadelede sabırlı olma ve sabırda yarışma anlamlarını vermişlerdir.⁷⁷ Kurtubî (öl.671/1273), sabrın hapsedme, alıkoyma anlamındaki sözlük anlamını verdikten sonra, sabrın ıstılâhî anlamlarını Allah'ın emrine itaatte sabır, emre karşı gelmeme hususunda sabır, eziyetlere ve nefsin arzularına karşı sabır şeklinde sıralanmaktadır Hoşgörü, af, sabır ve akıl gibi erdemleri ihtiva eden *bilim* kelimesi sabırdan daha geniş bir anlam alanına sahiptir.⁷⁸ *Hilme*, sabrın içselleştirilerek tabii davranış şekline ulaşmış halidir, diyebiliriz.

Gazâlî (öl.505/1111), sabır gereken durumlara ve sabrın gerçekleştiği yerlere göre sabrı farklı şekillerde adlandırmıştır: Gazâlî, kişinin şehvî duyguya sabredip kontrol etmesini *ıffet*, öfke kontrolünü *hilm*, *teenni*, savaşta düşmanla vuruşmayı *şecaat*, mevcut imkânlarla yetinmeyi *kanaat*, hayatta daha fazla beklenti içinde olmamayı *zühhd*, az konuşma ve sır saklamayı *ketum* olarak adlandırmış, musibetlere tahammüle ise sadece sabır demiştir.⁷⁹

Tefsir kaynaklarında sabır, müslüman toplumlar arasında yaygın bir şekilde anlaşıldığı gibi zorluklar karşısında yalnızca edilgen bir tavır alarak, sıkıntının geçmesini beklemek şeklinde tanımlanmamaktadır. Halk arasında yaygın olan, zorluklar karşısında acziyet içinde ve çaresizce bekleme anlamındaki sabrın insanı, hayatın aktif bir öznesi olmaktan çıkararak, pasif ve edilgen bir nesnesi haline getirme tehlikesi söz konusudur. Fahreddin er-Râzî (öl.606/1210), sabır kelimesini; kişinin ferdi yaşantısında, nefsin kontrol etmesi, emir ve nehiylere riayette sebat etmesi, hastalık, afet gibi dünyevi musibetlere katlanması, beşeri ilişkilerde de aile fertleri, komşu ve akrabalarından gelecek ezaya tahammül etmesi, Allah yolunda cihad etme ve batıl ile mücadele etmede kararlılık şeklinde tefsir etmiştir.⁸⁰ Günümüz müfessirleri, sabrın aktif eylem yönünü ön plana çıkarmayı tercih etmişlerdir. Mevdûdî'ye göre sabır, kişinin vicdanına başvurarak karşılaştığı zorlukları cesaret ve dayanıklılıkla yürütmesini sağlayan ahlâkî güç, amaca ulaşma konusundaki direnç, ahlâkî disiplin ve kontrolü ifade eder.⁸¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır'a göre ise sabır; acıya katlanmak ve onu geçiştirmek için mukavemet etmektir. Sabır, her ferahlığın ve başarının anahtarıdır.⁸² Şu halde sabır, Kur'ân'da doğru

⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 6/332-336; Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Maturidî, *Te'vilâtu ehli's-sünne*, Thk. Mecdi Baslum (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005), 2/578; Isfahânî, "Sbr", 359; Mahmd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1406/1986), 1/460.

⁷⁸ Çağrıçı, "Sabır", 35/339.

⁷⁹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî et-Tûsî, *İhyâu Ulûmiddin*, çev. Ahmet Serdaroglu (İstanbul: Bedir Yayınevi, ts.), 4/125-126.

⁸⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gâyib*, 9/160, 161.

⁸¹ Ebu'l-A'la Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayânî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları 1996), 1/73.

⁸² Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/340.

ve hayırlı bir davranışı yapma sürecinde insanın karşılaşılabileceği zorluk ve olumsuzluklara karşı dayanıklı olmasını, direnmesini, metaneti, kararlılık ve cesaretini ifade etmektedir.⁸³

Toshihiko İzutsu da sabır kelimesini semantik açıdan ele alırken şunları söylemektedir:

“Sabır, başlarına gelene itidal ile dayanıklılık gösteremeyen ve kolaylıkla öfkeye kapılıp şiddete başvuranların özelliği olan ‘ceze’ a’nın kamil zıddıdır. Bu, sabrın; ruhen belâlar ve acılar karşısında itidalî muhafaza ve her türlü zorluğun orta yerinde kişinin, davasının bayraktarlığını yapmada sebat etmesi için gerekli güce sahip olması anlamını taşıdığını ima etmektedir.”⁸⁴

Hz. Peygamberin beyanına göre dünyada en fazla peygamberler, ondan sonra derecelerine göre Allah’ın sâlih kulları sıkıntılara maruz kalmışlardır.⁸⁵ Bu sebeple Kur’an’da peygamberlere de sabır tavsiye edilmiştir.⁸⁶ Zaten peygamberlerin hepsi sabırlı insanlardır. el-Enbiyâ sûresinde ‘İsmail’i, İdris’i ve Zülkifl’i an. Hepsi sabırlılardandı.’⁸⁷ buyrulur. Belâğatın ‘bir kısmını zikredip tümünü kastetme’ (*ijadetü’l-cüç, iradetü’l-kul*) kaidesine göre bu âyette bütün peygamberlerin kastedildiğini söylemek mümkündür. Eyüp (a.s.), Allah’ın lütfu ile çok varlıklı biriyken⁸⁸ karşılaştığı mal kaybı, evlatlarının vefatı ve hastalık gibi ağır musibetlere sabretmesi sebebiyle Allah tarafından övülmüştür: “Gerçekten biz onu sabırlı bulduk. O ne güzel bir kul idi. Allah’a yönelirdi.”⁸⁹ Yâkub (a.s.) da, oğlu Yûsuf (a.s.)’ın kardeşleri tarafından kuyuya atılması ile başlayan uzun süreli ayrılık karşısında ve diğer oğlunun da alış veriş için gittiği Mısır’da hırsızlık şüphesiyle alıkonulmasını haber aldığı anda “Artık bana düşen en iyi şekilde sabretmektir (fe sabrun cemîl)”⁹⁰ diyerek sabır ve metanetini ortaya koymuştur. Güzel sabır, kişinin şikâyetini Allah’tan başkasına arz etmediği sabır olarak açıklanmıştır.⁹¹ Nitekim “Yakup Ben üzüntü ve kederimi yalnızca Allah’a arz ederim. Allah katından, sizin bilmediğinizi ben biliyorum.” demisti.⁹²

Sabır, herkese tavsiye edilen ve Allah katında çok muteber olan bir meziyettir⁹³ ve sabır mü’minlere has bir erdemdir.⁹⁴ Hz. Peygamber de “Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve geniş bir nimet

⁸³ İlhami Güler-Ömer Özsoy, *Konularına Göre Kur’an* (Ankara: Fecr Yayınları, 2012), 411.

⁸⁴ Toshihiko İzutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlakî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 147.

⁸⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-Şâhîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Merdâ”, 3; Ebu İsa Muhammed et-Tirmizî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Zühd”, 57.

⁸⁶ Bk. Tâhâ 20/130; el-Enbiyâ 21/85; el-Ahkâf 46/35; et-Tûr 52/48; el-Meâric 70/5; el-Müddessir 74/7.

⁸⁷ el-Enbiya 21/85.

⁸⁸ Râzî, *Mefatihü’l-gayb*, 21/203,204.

⁸⁹ Sâd 38/44; Ayrıca bk. el-Enbiyâ 21/83, 84.

⁹⁰ Yûsuf 12/18, 83.

⁹¹ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 2/451.

⁹² Yûsuf 12/86.

⁹³ Bk. Lokmân 31/17; eş-Şûrâ 42/43; el-A’sr 103/3

⁹⁴ Bk. Âl-i İmrân 3/17; el-Ahzâb 33/35.

verilmemiştir. Kim Allah'tan sabır isterse Allah ona sabrı ihsan eder.”⁹⁵ buyurarak bu niteliğe sahip olanları müjdelemiştir. Sabır ve şükür ahlakına sahip olanlar olayları ibret nazarı ile değerlendirirler.⁹⁶ Allah sabrın mükâfatını sınırsız olarak onlara lütfeder: “*De ki: Ey iman eden kullarım, Rabbinizden korkun. Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Allah'ın arzusu geniştir. Hiç şüphesiz sabredenlere mükâfatları hesapsız ödenecektir.*”⁹⁷ Allah Kur'ân'da, sabretmek isteyene sabrın gücünü verdiğini,⁹⁸ sabredenleri sevdiğini,⁹⁹ sabredenlerle beraber olduğunu haber vermekte¹⁰⁰ ve kullarının kendisinden sabır ve namaz ile yardım istemelerini emretmektedir.¹⁰¹ Sabrın dünyada da mükâfatını görmek mümkündür. Yûsuf (a.s.), kardeşleriyle uzun aradan sonra tekrar görüştüğünde mevcut konumuna işaret ederek, “*Ben Yûsufum, bu da kardeşim, Allah bize lütfetti. Şüphesiz, kim (Allah'tan) sakınır ve sabrederse Allah, iyilik yapanların mükâfatını zayı etmez.*”¹⁰² demiştir.

el-Bakara sûresinde Talût'un ordusuyla savaşa çıktığında “*Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır.*”¹⁰³ şeklinde yaptığı dua yer almaktadır. Buna göre zor durumda kalınca Allah'tan sabır dilemek uygun bir davranıştır. Nitekim Hz. Peygamber, afiyet halinde iken böyle bir duayı uygun görmemiş, Hz. Ali'nin, “*Allah'ım, senden sabır diliyorum.*” demesi üzerine O, “*Allah'tan ağır bir imtihan istemiş oldun, O'ndan afiyet dile.*” demiştir.¹⁰⁴ Hz. Ömer'in de “*Hayatımızın hayrını sabırla bulduk.*” dediği rivâyet edilmektedir.¹⁰⁵

Sabrın, kişiyi Allah katında değerli kılması ve uhrevi sevap kazandırmasının yanı sıra, insanı ferahlatan ve psikolojisini travmatik etkenlerden koruyarak daha sağlıklı düşünmesine ve sınav sürecini en az zararlı atlatmasına yardımcı olan yönleri de vardır:

Sabır, insana istenmedik ve beklenmedik bir olay karşısında oluşan belirsizlik, güvensizlik, korku ve çaresizlik duygularından sıyrılarak sakin ve rasyonel bir şekilde düşünme ve hareket etme imkânı vermektedir. Dolayısıyla sabır, kişinin karşılaştığı problemi doğru bir şekilde algılamasını, ilk anda göremediği detayları fark etmesini ve temkinli davranmasını sağlamaktadır.¹⁰⁶

⁹⁵ Buhârî, “Rikâk”, 20; Müslim b. Haccac, *el-Câmi'uş-Şahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Zekât”, 124.

⁹⁶ Bk. İbrâhim 14/5; Lokman 31/31; Sebe' 34/19; eş-Şûrâ 42/33.

⁹⁷ ez-Zümer 39/10. Ayrıca bk. Yûsuf 12/90; er-Ra'd 13/24; en-Nahl 16/96; el-Mü'minûn 23/111; el-Furkân 25/75; el-Kasas 28/54.

⁹⁸ Bk. en-Nahl 16/127.

⁹⁹ Bk. Âl-i İmrân 3/146.

¹⁰⁰ Bk. el-Bakara 2/153; el-Enfâl 8/46.

¹⁰¹ Bk. el-Bakara 2/45, 153.

¹⁰² Yûsuf 12/90.

¹⁰³ el-Bakara 2/250.

¹⁰⁴ Tirmizî, “Daavât”, 93.

¹⁰⁵ Buhârî, “Rikâk”, 20.

¹⁰⁶ Recep Önal, “Kur'ân'da İmânî ve Ahlâkî Tavrı Olarak Sabır”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XII/2 (2008), 460.

Kur'an'daki *tevekkül* ve *takva* kavramlarının da aralarındaki anlam ilişkisi bakımından sabrı tamamlayan hususlar olduğunu söyleyebiliriz. Tevekkül, gerekeni yaptıktan sonra neticeyi Allah'a bırakmak, Allah'ın rahmetini ummaya devam etmek, takva ise Allah'a karşı gelmekten sakınmayı ifade eder.¹⁰⁷

2. Kur'an'da Sınama ve Sabır İlişkisi

Âl-i İmrân sûresi 186. âyette ilâhî sınama ile sabır aynı âyette zikredilmiş, başarı sabır şartına bağlanmış, sınama sürecinde gösterilen sabrın Allah katında değerli olduğu bildirilmiştir: *"Muhakkak mallarımızla ve canlarımızla sınava tabi tutulacaksınız. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden çokça rahatsız edici sözler duyacaksınız. Eğer sabredersiniz ve sakınırsanız bu Allah katında yapmaya değer işlerdendir."*¹⁰⁸ Râzî bu âyetin tefsirinde, kötülüğe kötülükle mukabelede bulunmak, kötülüğün artmasına yol açar. Bunun için Allah, dünyevi zararları azaltmak için sabrı, uhrevî zararları azaltmak için de takvayı emretti, demektedir.¹⁰⁹

el-Bakara sûresi 155. âyette de Allah, *"Sizî biraz korku, biraz açlık ve mallardan ve canlardan, ürünlerden eksilterek deneriz."* beyanının hemen akabinde *"Sabredenleri müjdele"* buyurmaktadır. Âyetin sonundaki müjdeden, ilâhî sınamanın acı ve ıstıraplarla çetin geçeceği ve sınama sürecinin sabırla tamamlanması halinde dünyevî ve uhrevî, maddî ve manevî birçok faydaya ulaşılacağı sonucunu çıkarmak mümkündür. *"Andolsun içinizden cihad edenleri ve sabredenleri ortaya çıkarıncaya ve haberlerinizi size açıklayıncaya kadar sizî deneyeceğiz."*¹¹⁰ meâlindeki âyetten de denemenin Allah yolunca mücadele edenleri ve sabredenleri tespit etme amacına matuf olduğu anlaşılmaktadır. El-Bakara sûresi 214 ve Âl-i İmrân sûresi 142. âyete göre de, cenneti kazanmanın kolay olmadığı, Allah yolunda mücadele edenlerin, bu uğurda ancak sabır ve metanetle birçok zorluğu aşanların cennete girebileceği haber verilmektedir. el-Furkân sûresi 20. âyette ise *"Sabredecek misiniz diye sizî birbirinizle deneriz."* buyrulmaktadır. Zikrettiğimiz bu âyetlerde ilâhî sınama ile sabır arasında sıkı bir ilişki olduğu ve sabrın sınavı başarı ile tamamlamayı sağlayan niteliklerin başında yer aldığı ve sınavı başarı ile sonuçlandırarak bir davranış biçimi olduğu görülmektedir.

Sabır, sıkıntı meydana geldikten sonra ister istemez mevcut duruma katlanmak değildir. Kişinin sabrı, sıkıntılı durumla ilk karşılaştığında ortaya koyduğu tepkide ortaya çıkar. Çocuğu vefat eden bir kadına Hz. Peygamber teselli vermeye çalışırken, kadın karşısındaki kişinin peygamber

¹⁰⁷ İsfahânî, "vkl",689, "vky",688.

¹⁰⁸ Âl-i İmrân 3/186.

¹⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gâyb*, 9/133.

¹¹⁰ Muhammed 47/31. Ayrıca bk. Muhammed 47/4.

olduğunu anlamadan, “Sen benim acımı bilmezsin.” şeklinde tepki verdikten sonra teselli eden kişinin peygamber olduğunu anlayınca özür dilemiş, bunun üzerine de Hz. Peygamber, “Sabır, ilk şok anındadır.” (*es-sabru 'inde's-sadmedi*)¹¹¹ buyurmuştur.

Yukarıda sabır alt başlığı altında meâlini zikrettiğimiz ve anlamına işaret ettiğimiz âyetlerde de görüleceği gibi sabrın, bireyin gerek kendi iradesi dışında gelişen harici etkenleri ve gerekse kendi tasarrufu ile bir iş yaparken karşılaştığı beklenmedik zorlukları, Allah’a isyan etmeden, kendisine ve çevresine zarar vermeden mevcut durumu yönetme istidadı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre *ilâhî sına*ma, bireyin hayatta karşılaştığı her tür zorluk, *sabır* da bu zorluğa karşı bireyin sınımayı başarı ile tamamlamasına katkı sağlayan mütevekkil duruş olmaktadır.

3. Hayatta Karşılaşılan Bazı İlâhî Sınama Alanları

İlâhî sınama alanları, insanın bütün hayatını ve karşılaşması muhtemel her durumu kapsar. Her insan doğumundan ölümüne kadar, yaşına, cinsiyetine, içinde yaşadığı iklime ve coğrafi şartlara, eğitim düzeyine, âilevî ve sosyal statüsüne, maddi durumuna ve hâlet-i ruhiyesine göre çeşitli sınavlardan geçer. Âilede, anne-baba, eş, evlat, kardeş, çevrede komşu, akraba, iş arkadaşı bir sınav vesilesi olabilir. Bedene arız olan hastalıklar, salgın hastalıklar, doğuştan ya da sonradan meydana gelen bedensel veya ruhsal engellilik hâli, ileri düzeyde yaşlılık ve beklenmedik ölümler de herkesin karşılaşılabileceği ağır sınavlardır. İnsanın birlikte iş tuttuğu kişilerden gördüğü kötü muamele, düşman istilas, deprem, yangın, kuraklık, sel felaketi vd. doğal afetlerin her biri hiç beklenmedik bir anda ortaya çıkarak birer sınav vesilesi olurlar. Belirttiğimiz ilâhî sınama konuları kişiye özel değil, *sünnetullah* (ilâhî yasalar) gereği herkese şamildir fakat Hz. Âdem (a.s) ve Hz. Havva (a.s.)’a cennette uygulanan yasak meyveden yememe sınavında olduğu gibi¹¹² Yüce Yaratıcı’nın kişiye özel sınamaları da vâkîdir. Her fert, inancı, dünya görüşü, olgunluğu, ahlaki ve samimiyeti oranında sınavlarda başarı gösterir. Sınav sürecinin adil olması için şartların belli olması, sınava tabi olanların da kazanabilecek ve kaybedebilecek bir ehliyet olmaları gerekir. İnsanların kader inancı, ilâhî sınav anlayışını da doğrudan etkilemektedir.¹¹³ Kişinin ilâhî sınamadaki kişisel sorumluluğunu kabullenmesi itikâdî düşüncesine göre farklılık arz eder.

Hayatta yanılma, unutma, bilerek ya da bilmeden hata yapma potansiyeline sahip olan insanın, geçirdiği birçok sınavı kaybetmiş olması söz konusu olsa da ölmeden önce tövbe ederek, daha

---

¹¹¹ Buhârî, “Cenâiz”, 32, 42, Müslim, “Cenâiz”, 14,15.

¹¹² Bk. el-Bakara 2/35,36; el-A’râf 7/19-22; Tâhâ 20/121.

¹¹³ Rabiye Çetin, “Kur’an-ı Kerim Bağlamında Kader-İmtihan ilişkisi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 5/4 (Nisan 2016), 786, 787.

sonra da işin doğrusunu yaparak telafi etmesi mümkündür. Tövbe, kişiye sehven veya kasten yaptığı hatalar sebebiyle kaybettiği sınavı telafi etme fırsatı sunar.

İlâhî sınavlar, hayata ve olaylara ibret nazarı ile bakanlar için bir eğitim işlevi de görür. Baştan sona hayatın her evresinin bir sınav olduğunu bilen eğitilmiş ve bilinçli bir fert, sınav sürecini sabır ve metanetle yönetir. Eğitimsiz ve bilinçsiz fertler ise, konu ile ilgili gördüğü kimseleri suçlayarak kendi mantıklarına göre bir mağduriyet edebiyatı geliştirirler. Burada çeşitli sınav sınavlarla ilgili Kur'an'da ve tefsir kaynaklarında yapılan bazı değerlendirmelere kısaca göz atmak istiyoruz.

3.1 Nimet ile Sınama: Allah'ın insanı yaratmış olması ve yaşatması başlı başına bir nimettir. İnsanlar bazı nimetlerin farkında bile değildir ve onların değerini kaybedince anlarlar. “Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalksamız, onu sayamazsınız.”¹¹⁴ meâlindeki âyetler insanlara verilen nimetlerin hesabının yapılamayacağını ifade etmektedir. Nimet denilince akla daha çok hayatı kolaylaştıran ve refah düzeyini yükselten mal ve servet akla gelir.

Kur'an'da bazı nimetler ve bu nimetlere insanların yaklaşımı şöyle beyan edilir: “Kadımlardan, oğullardan, yağın yağın altın ve gümüşten, güzel cins atlar, davarlar ve ekinlerden gelen zevklerle düşkünlük insana süslü gösterildi. Bunlar, dünyanın geçici metadır. Asıl varılacak güzel yer Allah katındadır.”¹¹⁵ Tâhâ sûresi 131. âyete, dünya hayatının cazibelerinin bir sınama vesilesi olduğu belirtilmekte ve bunlara rağbet etmeme konusunda insanlar uyarılmaktadır. Kur'an'a göre mal ve evlat da birer sınama vesilesidir.¹¹⁶

İnsanlar bazen bol nimetle, bazen de mal noksanlığı ile sınanmaktadır. Varlığa şükredip, yoksulluğa sabretme erdemini insanların çoğunun gösteremediği anlaşılmaktadır: “İnsana bir zarar dokunduğu zaman bize yalvarır, sonra tarafımızdan bir nimet verdiğimizde ‘Bu bana ancak bilgim sayesinde verilmiştir.’ der. Hayır, o bir imtibandır, insanların çoğu bilmiyorlar.”¹¹⁷ el-Kehf sûresinin 32 ile 43. âyetlerinin ve el-Kalem sûresinin 17 ile 34. âyetlerinin arasında, varlıklı iken şükretmeyen bahçe sahiplerinden birinin komşu bahçe sahibi ile yaptığı konuşmaya ve bahçe sahibinin bahçesinin helak edilmesi sonucu duyduğu derin pişmanlığına yer verilir. Servet sahibi kimselerin içine düştüğü en büyük yanlış, mal nimetini kendi eserleri olarak görmeleridir. Bu yanlış, nimet ile sınavın kaybedilmesine yol açmaktadır. Hz. Peygamber de “Her ümmetin bir fitnesi (imtihanı) vardır. Benim ümmetimin fitnesi de maldır”¹¹⁸ hadisi ile asırlardır değişmeyen bir gerçekliğe işaret etmiştir. Varlıkla sınav, şükür ve kanaatle, yoksullukla sınav sabırla kazanılır. Allah yoksulluğa şükreden kullarını şöyle müjdelemektedir:

¹¹⁴ İbrahim 14/34; en-Nahl 16/18.

¹¹⁵ Âl-i İmrân 3/14. Ayrıca bk. el-Kehf 18/7.

¹¹⁶ Bk. el-Enfâl 8/28; et-Tegâbun 64/15.

¹¹⁷ ez-Zümer 39/49.

¹¹⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, “Zühd”, 42.

“Sizin yanınızda bulunan (dünya malı) tükenir, Allah katında olan kalıcıdır. Biz sabredenlerin karşılığını yaptığının en güzelıyla vereceğiz.”¹¹⁹ Kur’ân’ın beyanına göre insanın karşılaştığı iyi ya da kötü durumlar birer sınavdır.¹²⁰

İmam Mâturidî (öl.333/944), bu konuda şöyle der:

Başa gelen iyi ya da kötü durumlar, rızık genişliği ya da darlığı, kişinin Allah katında değerli ya da değersiz oluşuna işaret etmez, sadece tabi olduğu sınavın türünü gösterir. Kimi geniş imkân ve zenginlikle, kimi de darlık ve yoksullukla imtihan olur.¹²¹ Dünya imtihan ve sınama yurdu, kendisine nimet verilen kişiye bunu hak ettiği için verilmemiştir, nimet verilmeyen de cezalandırılıyor değildir. İmtihan çoğu defa arzulara muhalefet ve kötü şeylere tahammül şeklinde olur. Böylece verilenlerde ve verilmeyenlerde Allah’ın rızasına uygun davranıp davranmadığı ortaya çıkar.¹²²

İnsanın doğuştan sahip olduğu bedensel özellikler, erkeğin yiğit ve yakışıklı oluşu, kadının güzel ve çekici oluşu, insanın doğuştan iyi imkânlarla sahip olması da ilâhî nimet ve sınama vesilesidir. İnsanın fazla emek sarf etmeden ilâhî bir mevhibe olarak sahip olduğu nimetler sadece şükür olarak görülmelidir.

3.2. Yakın Çevre (evlat, eş, anne, baba, kardeş, akraba ve komşu) ile Sınama: Aileden, akraba ve komşulardan birinin beşeri ilişkilerdeki uyumsuzluğu, davranış bozukluğu, bir suçla karışması, maddî zararlara yol açması, hastalanması, bedensel, zihinsel engelli olarak doğması ya da sonradan bir kaza sonucu engelli duruma düşmesi, vefat etmesi vd. çeşitli sebeplerle kendisine tahammül gerektiren bir durum arz etmesi, ilişkili olduğu her fert için bir sınav vesilesidir.

Yakup (a.s.), oğullarının kıskançlık duygusuyla kardeşleri Yûsuf (a.s.)’ı kuyuya atmak suretiyle ortadan kaldırmak istemeleri şeklinde gelişen bir ihaneti ile karşılaştığında “(Artık bana düşen) güzel bir sabırdır.” diyerek mütevekkil bir duruş sergilemişti.¹²³ Bununla birlikte Yakup (a.s.), çektiği sıkıntılar, hüznün ve kederin etkisiyle görme engelli duruma düşmüştü.¹²⁴ Yakup (a.s.)’ın üzüntülerin etkisiyle kör olduğu,¹²⁵ zayıf bir şekilde gördüğü de rivayet edilmiştir.¹²⁶

Hayatın akışı içinde insanlar, işlerini yürütmek için kendi iradesiyle, bazen de işin doğası gereği zorunlu olarak birileriyle temasa geçerler, ortak bir iş üzerinde çalışırlar, alış veriş yaparlar,

¹¹⁹ en-Nahl 16/96. Ayrıca bk. Hûd 11/10-11.

¹²⁰ Bk. el-A’râf 7/168; el-Enbiyâ 21/35.

¹²¹ Mâturidî, *Te’vilatu ehlî’s-sünne*, 7/322.

¹²² Mâturidî, *Te’vilatu ehlî’s-sünne*, 2/346.

¹²³ Bk. Yûsuf 12/18.

¹²⁴ Bk. Yûsuf 12/84, 86, 93, 96.

¹²⁵ Kurtubî, *el-Câmiu li abkâmi’l-Kur’ân*, 9/162.

¹²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/497.

bir bedel karşılığında hizmet veya ürün satın alırlar. Bazı işlerin işleyişi yasalarla belirlenmiştir, bazıları ise teamüllere göre yapılır, bazı işler ise karşılıklı anlaşma ve rızaya göre ifa edilir. Kendileriyle iş tutulan insanların hepsi aynı anlayış, aynı zekâ, kültür, inanç ve ahlak düzeyinde değildir. Bazen kendisiyle iş yapılan muhataptan kötü söz işitmek, kaba davranış ve haksız muamele ile karşılaşmak da mümkündür. Söz ve davranışlarıyla çevresini rahatsız eden kişi, aileden biri olabileceği gibi, komşu ve akrabalarından, iş ve yol arkadaşlarından biri de olabilir. Çevreden gelen rahatsız edici her etken de birer sınavdır. Bu durumda bazı olumsuzluklara azami sabır ölçülerine göre tahammül edilebilir, haksızlığın ortadan kalkması için adil bir hakeme veya adli makamlara başvurmak da makul bir yöntemdir. Kur'an, beşeri ilişkilerde rahatsız edici bile olsa yapıcı bir yaklaşım sergilenmesini önerir ve yapıcı yaklaşımın güzel sonuçlarına işaret eder: *"İyilikle kötülük bir değildir. Sen kötülüğü en güzel şekilde sav. O zaman, seninle aranda düşmanlık olan kimse sanki sıcak bir dost olmuştur. Buna ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak, büyük nasip sahibi olanlar kavuşturulur."*¹²⁷ İbn Abbas (öl. 68/687-88) bu âyette Allah'ın mü'minlere, kızgınlık anında sabretmeyi, kötülüğe karşı da affedici olmayı ve hilmi emrettiğini söylemektedir.¹²⁸

Âilede veya çevrede davranış bozukluğu olan problemlili biriyle girilen mücadelede kazanmanın olmadığı, bu patolojik vakanın ilâhî bir sınama olduğunu kabul ederek tahammülün son sınırına kadar sabreden kimselerin kazançlı çıktığı tecrübe ile sabittir.

3.3. Nefsânî Arzular ve Şeytanın Vesvesesi ile Sınama: Âl-i İmrân sûresi 14. âyette insan fitratına süslü (cazip) gösterilen unsurların başında kadın zikredilmektedir. Erkek de kadın için caziptir. Kur'an, kadını erkeğin, erkeği de kadının elbisesi olarak tanımlamaktadır.¹²⁹ İnsan neslinin devamı, iki cinsin meşru birlikteliğine bağlıdır. Allah, *"Onun, kendi nefislerinizden kendileriyle sakinleşeceğinizi eşler yaratması, aranızda sevgi ve merhamet var etmesi, varlığının delillerindedir."*¹³⁰ buyurmuştur. Yaratılış itibarıyla birbirine bu kadar muhtaç olan, ihtiyaca göre menfaatleri paylaşan, bazen de paylaşmayan kadın ve erkek cinsinin birbiri için başlıca sınama konusu olması kaçınılmazdır.

Gerek evlenmeden önce oluşan kalbi meyil ve gerekse evlilikten sonra devam eden birlikteliğin sıra dışı her olayı kadın ve erkek için birer sınamadır. Eşlerden birinin mizaç olarak farklı oluşu sebebiyle başlayan duygusal uyumsuzluk, eşlerden birinin ya da her ikisinin hasta olması, erkeğin işsiz olması, ailede tabii ihtiyaçların karşılanamaması ciddi ailevî problemleri de beraberinde

¹²⁷ Fussilet 41/34, 35.

¹²⁸ Taberî, *Câmi'l-beyân*, 21/471.

¹²⁹ Bk. el-Bakara 2/187.

¹³⁰ er-Rûm 30/21.

getirir. Birbirine namahrem olan kadın ve erkeğin sosyal hayatta çeşitli sebeplerle beşeri ilişki içerisinde olması, iş hayatında iş görüşmesi dışında duygusal etkileşimlere de yol açtığı bir realitedir. Bu durum da önemli bir sınaama vesilesidir. Namahrem olan kadın ve erkek arasında oluşan duygusal yakınlığın kontrol edilmesi, güçlü bir iman ve irade ile ortaya konacak sabır ile mümkün olacaktır. Bu tür sabır, iffet olarak tanımlanır. Böylesi durumlarda Yûsuf suresinde bahsi geçen Yûsuf (a.s.)'ın, hizmetinde bulunduğu evin kadınının gayr-i meşru davetine karşı sergilediği iffetli tavrı en güzel örnektir.¹³¹ Yûsuf (a.s.), hakkında iddia olunan hususun gündeme gelmesi sonucu yaptığı savunmada, “Ben nefisimi temiz çıkarmam. Çünkü nefis Rabbimin merhamet ettikleri hariç daima kötülüğü emredicidir.”¹³² demiştir.

Nefsânî arzuları ve şeytanın vesvesesini el- İsrâ sûresi 32. âyetteki “zinaya yaklaşmayın.” emri doğrultusunda günaha elverişli ortamlardan uzak durarak, iffet duygusunu hayatın temel prensipleri arasına koyarak, zihni faydalı bilgi ve işlerle meşgul ederek engellemek mümkündür.

3.4. Hastalıklarla Sınama: Bedene arız olan geçici ya da kronik hastalıklar da ilâhî sınaama çeşitlerinden biridir. Hastalık sebebi, dengesiz beslenme ve sağlıksız bedensel aktiviteler olabileceği gibi kişinin iradesi dışında bilinmeyen bir sebep veya salgın bir hastalık da olabilir. Bir hastalığa müptela olanların, bir yandan hekime başvurarak ve önerilen ilaçları kullanarak şifa vesilelerini araması, bir yandan da hastalığın ıstırabına sabırla katlanarak ve Allah'tan şifa dileyerek sağlığına kavuşmaya çalışması en makul yoldur.

Kur'an'da Allah'ın seçkin kulları olan peygamberlerden Hz. Süleyman (a.s.)'ın da hastalıkla denendiği haber verilmektedir. Hz. Süleyman ile ilgili olarak, “Hiç şüphesiz biz Süleyman'ı denemiştik, tahtının üzerine bir ceset bırakmıştık. Sonra bize yöneldi”¹³³ buyrulmaktadır. Müfessir Râzî, bu âyetin tefsirinde bir kısmı İsrailiyyat olan bir takım rivâyetlere ve ihtimallere yer verdikten sonra, “tahta ceset bırakılması” ifadesine, Hz. Süleyman hastalığın ağırlığından bitkin düştü, âyet sonundaki (ثم اناب) lafzına da sağlığına kavuştu, anlamını vermiştir.¹³⁴ İbrahim (a.s.), kavmine Allah'ı anlatırken, “Hastalandığım zaman bana O şifa verir.”¹³⁵ sözüyle Allah'ın eş-Şâfi (şifa veren, şifanın yegâne kaynağı) sıfatını da zikretmiştir.

Hz. Peygamberin ashabından olan Kuzman, bir savaşta aldığı yaranın acısına sabredemediği için kılıcını bedenine saplayarak intihar etmişti. Hz. Peygamber, Kuzman'ın cehennem ehlinden

---

¹³¹ Bk. Yûsuf 12/23, 24.

¹³² Yûsuf 12/53.

¹³³ Sâd 38/34.

¹³⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gâyb*, 26/209.

¹³⁵ eş-Şuarâ 26/80.

olduğunu söylemiştir.¹³⁶ Buna göre hastalığın ıstırabına sabırla katlanmak, hastalık sınavını kazanmanın temel şartı olmaktadır. İleri derecede yaşlılık ve buna bağlı takatsizlik sebebiyle zorlaşan gündelik yaşamı sabırla sürdürmek, hem yaşlı için hem de yaşlının yakınları açısından önemli bir sınav olduğu aşikârdır.

Hastalık, hastalanan kişi kadar hasta yakınları için de bir sınama vesilesidir. Hasta yakınlarından, hizmetleriyle ve ziyaretleriyle hastanın moral ve motivasyonunu yüksek tutmaya çalışmaları beklenir. Hastalıkta sabır ve moralin iyileşmeye önemli bir katkısının olduğu tecrübe ile sabittir.

3.5. Düşman ve İnkârcılarla Sınama: Allah “*Fitne ortadan kalkıncaya ve din yalnız Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın.*”¹³⁷ meâlindeki emri ile mü’minlere, her türlü kötülükle mücadele etmeyi ve hakkı hâkim kılmaya çalışmayı emretmiştir. Böyle bir mücadele başlayınca, fitne ortamının sahiplerinin ve statükonun muhafızlarının direnci ve karşı koymaları söz konusu olacaktır ve toplumlar arası ilişki düşmanca bir mahiyet kazanacaktır. Düşman tarafının sözlü ve fiili saldırıları da, çetin bir mücadeleyi, sabrı ve fedakârlığı gerektiren bir sınama konusudur. Allah mü’minleri bazen düşmanları ile de denemektedir: “*Andolsun, içinizden bizim yolumuzda cihad edenleri ve sabredenleri bilelim ve durumlarınızı ortaya çıkaralım diye sizi deneyeceğiz.*”¹³⁸

Bir atasözünde “Su uyur, düşman uyumaz.” denilir. Düşmanın sinsi planları karşısında gafil avlanmamak için Allah, hazırlıklı ve kararlı olmayı ve düşmandan gelen sözlü ve fiili taarruzlar konusunda sabırlı olmayı emretmiştir.¹³⁹ Eğer mü’minler sabırlı olup gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra düşmanın ani saldırısı olursa Allah beş bin meikle onları destekleyeceğini va’d etmekte bu uğurda sabredenleri de sevdiğini beyan etmektedir.¹⁴⁰ İçinde Davud (a.s.)’ın da bulunduğu Talut’un ordusu yola koyulduğunda, üzerinden geçtikleri bir ırmaktan su içmeme hususunda denenmişti. Talut’un ordusundan çoğu sabredememiş ve sudan içmişti. Allah’ın yardımını göz ardı ettiklerinden Calut’a karşı da cesaretleri yoktu. Talut’un ordusunda imanı güçlü olanlar ve Allah’ın sabredenlerle beraber olduğuna kesin inananlar Calut’un ordusu ile karşılaştığında, “*Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır.*” diye dua etmişlerdi ve Allah onları muzaffer kılmış, Davud (a.s.) da Calut’u öldürmüştü.¹⁴¹ Düşmana karşı ortaya konması istenen sabrın, söz konusu âyetler içindeki bağlamına bakıldığında cesaret, şecaat ve başa gelecek olan sıkıntıları metanetle karşılama anlamlarına geldiği görülecektir. Nitekim Gazâlî

¹³⁶ Buhârî, “Cihad”, 77.

¹³⁷ el-Bakara 2/193; Ayrıca bk. el-Enfâl 8/39.

¹³⁸ Muhammed 47/31; Ayrıca bk. et-Tevbe 9/126, el-Furkân 25/20.

¹³⁹ Bk. Âl-i İmrân 3/186, 200.

¹⁴⁰ Bk. Âl-i İmrân 3/125, 146; ayrıca bk. el-Enfâl 8/8-16, 60.

¹⁴¹ Bk. el-Bakara 27249, 250, 251. Hz. Musa’ya iman eden sihirbazlar da Firavn’un tehditlerine karşı Allah’tan sabır dilemişlerdi. Bk. el-A’raf, 7/126.

ve Râzî de düşmana karşı sabrın şecaat anlamına geldiğini belirtmişlerdir.¹⁴² Hz. Peygamber de, düşmanla karşılaşırsanız sabrediniz, tavsiyesinde bulunmuştur.¹⁴³

“Kararlılık hedefi yıldırır.” anlamındaki tecrübî bilgiye göre düşmanın saldırıları karşısında ortaya konacak sabır ve metanet, bu husustaki sınamanın başarı ile sonuçlanmasında güçlü bir manevî destek ve psikolojik üstünlük sağlayacaktır.

3.6. Doğal Afetlerle Sınama: Deprem, aşırı yağış ve sel, kuraklık, heyelan, çığ düşmesi gibi gelişmeler, Allah’ın yeryüzüyle ilgili takdir ettiği tabii olaylardır. Bu tabii olaylar, tedbir alınmaması halinde afete dönüşebilmekte, bazen tedbirler de yetersiz kalmaktadır. Isfahânî, maddi ve manevi, insanın başına gelmesinden sakındığı, rahatsızlık duyduğu her türlü durum, olay ve olguyu şer/seyyiât olarak tanımlar.¹⁴⁴ Bu bağlamda doğal afetler de, hem tedbir alınması yönünde bir uyarı, hem de doğurduğu sonuçları itibarıyla ilâhî bir sınama vesilesidir.

Yerküredeki tabii olaylar, yaratıldığı günden beri coğrafi ve jeolojik şartlara göre belli aralıklarda mütemadiyen ortaya çıkar. Her olaydan bir tecrübe kazanması gereken insanlığın, tabii olaylardan da tecrübe kazanmış olması ve buna hazırlıklı olması beklenir. Buna göre yaşanan doğal afet sonrası meydana gelen yıkım ve can kaybını, sabırla karşılamak, ilâhî cezadan ziyade tedbirli olma yönünde bir ikaz olarak görmek, ilahi sınamanın gayesine daha uygun bir yaklaşım olacaktır.

el-Bakara sûresi 156. âyette geçen *isâbet* kelimesi “insana eziyet veren her şey” şeklinde açıklanmıştır.¹⁴⁵ Hz. Peygamber müslümanlara bir musibetle karşılaştıklarında Allah’a sığınarak (*istirca*) (انا لله وانا اليه راجعون) “Allah’tan geldik ve yine Allah’a döneceğiz.”¹⁴⁶ demelerini tavsiye etmiştir.¹⁴⁷

Allah, insanoğluna dilediği zaman nimet verir ve dilediği zaman da nimetini geri çeker. Doğal afetler, en fazla can ve mal kaybının yaşandığı ve toplu ölümlerin gerçekleştiği vakalardır. Allah insanın, hayır ve şer her iki durumdaki psikolojik durumuna işaret ederek kendi katındaki makbul yaklaşımı ve vereceği mükâfatı şöyle açıklamaktadır: “Eğer biz insana bir nimet tattırıp sonra onu çekip alırsak şüphesiz o ümitsizliğe düşer ve nankörlerden olur. Eğer kendisine dokunan bir zarardan sonra ona bir nimet tattırırsak ‘kötülükler benden gitti, der’ sevinir ve böbürlenir. Ancak sabredip salih amel işleyenler böyle değildir. İşte onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.”¹⁴⁸

¹⁴² Gazâlî, *İhyâu Ulûmiddin*, 4/125, 126; Râzî, *Mefâtihu’l-gâyb*, 4/168.

¹⁴³ Buhârî, “Cihad”, 32.

¹⁴⁴ Isfahânî, “şer”, 338, “su” 331.

¹⁴⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/548.

¹⁴⁶ el-Bakara 2/156.

¹⁴⁷ Ebu’l-Fidâ İsmail İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm* (Beyrut: Dâru’l-Kalem, ts), 1/174.

¹⁴⁸ Hûd 11/9, 10, 11.

Sonuç

İlâhî sınama, Allah'ın sosyal varlık âlemine koymuş olduğu temel esaslardan ve yaratılış gayelerindedir. Kur'an'da, insanoğlunun tabi tutulduğu sınavlar, *belâ*, *fitne* ve *imtihan* kelimeleriyle ifade edilmektedir. Bu kelimeler üzerinde yapmış olduğumuz çalışmada ilâhî sınamanın, nimet-külfet, rahmet-zahmet, iyilik-kötülük (hayır/şer) şeklinde hayatın her alanında farklı şekillerde tezahür ettiği görülmektedir. İlâhî sınamada başarıya sabırla karşılık verilmesi halinde ulaşılmaktadır. Kur'an'da sabır kelimesinin, ilâhî sınama ile bağlantılı olarak bireyin, sınama karşısında sergilediği olumlu yaklaşımını ifade eden davranışlar anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Yaptığımız çalışmada, *belâ* ve *fitne* kelimelerinin Türkçe'de olduğu gibi sadece büyük sıkıntı, dert, tasa, kaos anlamlarına gelmediği, sınava tabi bir çok konunun bu kelimelerle ifade edildiği görülmektedir. İlâhî sınavda başarılı olmak için, sınavın sıkıntılı olan aşamalarında sabır, lütuf olan aşamalarında ise şükretmek gerektiğini söyleyebiliriz.

1918 yılında ortaya çıkan ve yüz binden fazla insanın vefatına sebep olan İspanya virüsü, 2020 yılında ortaya çıkan, halen devam eden ve bir milyondan fazla insanın vefatına yol alan Corona virüs (Covid 19) ve diğer önlenmesi beşer takatini aşan uluslararası trajedileri de ilâhî sınama kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Kur'an'a göre dünyanın bir imtihan mahalli olmasına karşın ahiret, mükafat ve ceza yurdu- dur. Mutlak âdil olan Allah'ın ahirette yapacağı ödüllendirme ve cezalandırması, kulun dünyada tabi tutulduğu sınavların sonucuna göre olacaktır. Kulun dünya hayatında yapıp ettikleri, ahirette hak- kında verilecek karara esas teşkil edecektir. Ebedi mutluluk yurdu olan Cennet'i hak edebilmek için dünyadaki ezaları sabırla, nimetleri ise şükürle karşılamak gerekmektedir.¹⁴⁹

İnsanoğlunun her hal ve şartlarda ilâhî sınama süreçlerinde olduğunu bilmesi, Allah katında kazananlardan olmak için sabır ve metanetle manevi başarıya odaklanması onun başlıca sorumlulu- ğudur. Kur'an'da hiç kimsenin hayır ve şer olarak yapıp ettiğinin zayi olmayacağı, herkese emeğinin karşılığının bihakkın verileceği vaad edilmektedir.¹⁵⁰ Her durumda gayret kuldun, başarı ise Al- lah'tandır.

¹⁴⁹ el-Bakara 2/152, 214.

¹⁵⁰ Bk. Zilzâl 99/7, 8.

Kaynakça

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. 12. Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhîh*. 4 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1992.

Çağrı, Mustafa. "Fitne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/156. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Çetin, Rabiye. "Kur'an-ı Kerim Bağlamında Kader-İmtihan ilişkisi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 5/4 (Nisan 2016), 780-800.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *İhyâu Ulûmiddin*, çev. Ahmet Serdaroğlu. 4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, ts.

Güler, İlhami- Özsoy, Ömer. *Konularına Göre Kur'an*. Ankara: Fecr Yayınları, 2012.

Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 11 Mayıs 2020. <http://sozluk.tdk.gov.tr>

İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. er-Râğib. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*. b.y.: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, ts.

İbn Âşur, Muhammed et-Tâhir. *et-Tabrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru'd-Tunusiyye li'n-neşr, 1984.

İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2. Basım, ts.

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. *Garibu'l-Kur'an*, Thk. Said el-Lihâm, b.y.: Mektebe eş-Şâmile, ts.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem. "blv", "ftn", "sbr", *Lisânü'l-Arab*. 3.Baskı. 18 Cilt. el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Su'ûdiyye: Vizâretu's-Şu'ûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâfi'd-Da'aviyye ve'l-İrşâd, bs.

İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*. çev. Selahattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 2. Basım, 1991.

Karaman, Fikret vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmiu li abkâmi'l-Kur'an*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1988.

- Maturidî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. 10 Cilt. Thk. Mecdi Baslum. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayânî vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 1996.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*. Thk. Abdullah Mahmud Şehate. 5 cilt. Beyrut: Müessesetü't-Târihi'l-Arabî, 1423/2002.
- Mustafa, İbrahim vd. *el-Mu'cemu'l-vesît*. İstanbul: Çağrı yayınları, 1989.
- Müslim b. Haccac. *el-Câmi'u's-şahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Önal, Recep. "Kur'an'da İmânî ve Ahlâkî Tavır Olarak Sabır". *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi XII/2* (2008), 439-466.
- Özay, Mehmet. *Sekülerleşme ve Din: Batı'da Sekülerleşme Teorileri ve Tartışmaları*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, 2020.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtibu'l-gâyib*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1410/1990.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. 24 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Uludağ, Süleyman. "Belâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/380. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yazır, Muhammed Hamdi Elmalılı. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ts.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an bakâiki gavâmdî't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1406/1986.